

ZBOR ÎN BĂTAIA SĂGETII

H.-R. Patapievici – născut la 18 martie 1957 (București). Studii de fizică (1977–1981; diplomă de specializare 1982), cercetător științific (1986–1994), asistent universitar (1990–1994), director de studii (1994–1996), membru în colegiul Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS, 2000–2005), președinte al Institutului Cultural Român (ICR, 2005–2012). Președinte Artmark (din 2015). Cercetător privat în istoria ideilor. Scriitor. Realizator TV. Director al revistei *ID – Idei în Dialog* (2004–2009). A susținut cursuri de istoria științei și de istoria ideilor (Universitatea București). Membru al Grupului pentru Dialog Social (GDS); al Uniunii Scriitorilor din România (USR); al PEN Club. Membru fondator al Societății Academice Române (SAR) și al Grupului de Cercetare a Fundamentelor Modernității Europene (Universitatea București și New Europe College). Membru de onoare al Institutului Ludwig von Mises – România. Debut în presă – 1992 (*Contrapunct*). Colaborări la 22, *LA&I*, *Dilema*, *Orizont*, *Vatra*, *Secolul 20*. Rubrici permanente la 22 (1993–2003), *LA&I* (2003–2004) și *Dilema Veche* (2004–2005), *ID – Idei în Dialog* (2004–2009). Editorialist la *Evenimentul Zilei* (2006–2010).

Cărți publicate: *Cerul văzut prin lentilă*, Nemira, 1995 (Premiul pentru eseu al Editurii Nemira, 1993; Premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor, 1995); Polirom, 2002. *Zbor în bătaia săgeții*, Humanitas, 1995; traducere în engleză: *Flying against the Arrow*, CEU Press, 2002. *Politice*, Humanitas, 1996. *Nézz vissza haraggal: A románokról – roman szemmel* (Az előzőt Konrád György írta), Pont/Kiadó, Budapest, 1997. *Omul recent*, Humanitas, 2001 (Premiul Uniunii Scriitorilor pentru eseu; Premiul revistei *Cuvântul*; Premiul AER pentru eseu); traducere în spaniolă: *El Hombre reciente*, Áltera, Madrid, 2005. *Ochii Beatricei*, Humanitas, 2004 (Premiul Uniunii Scriitorilor pentru eseu); traducere în italiană: *Gli occhi di Beatrice: Com'era davvero il mondo di Dante?*, Bruno Mondadori, Milano, 2006; traducere în spaniolă: *Los ojos de Beatriz: ¿Cómo era realmente el mundo de Dante?*, Siruela, Madrid, 2007. *Discernământul modernizării*, Humanitas, 2004. *Despre idei și blocaje*, Humanitas, 2007 (cu o nouă prefață, reluat cu titlul *De ce nu avem o piață a ideilor*, Humanitas, 2013). *Ultimul Culianu*, Humanitas, 2010. *O idee care ne sucește mințile* (în colaborare), Humanitas, 2014. *Partea nevăzută decide totul*, Humanitas, 2015. *Două eseuri despre paradis și o încheiere*, Humanitas, 2018 (Premiul Scriitorul anului 2018; Premiul pentru Cartea de Critică, Esu și Istorie literară, 2018). *Anii urii*, Humanitas, 2019. *Despre viață, destin & nostalgie*, Humanitas, 2022. *Înapoi la argument: Patru dialoguri despre splendorile prea repede uitate* (împreună cu Gabriel Liiceanu), Humanitas, 2023. Traduceri (în colaborare): David Bohm, *Plenitudinea lumii și ordinea ei* / *The Wholeness and the Implicate Order*, Humanitas, 1995.

Selecție, îngrijire de ediție, cronologie, introducere și comentarii: Ezra Pound, *Opere I: Poezii, 1908–1920*, Humanitas Fiction, 2014.

Emisiuni TV realizate: *Idei în libertate*, pentru TVR Cultural, 2002–2005 (Premiul Consiliului Național al Audiovizualului, CNA, pentru cea mai bună emisiune culturală a anului 2003; Marele Premiu al Asociației Profesioniștilor de Televiziune, APTR, 2004); *Înapoi la argument*, pentru TVR Cultural, 2006–2012.

HORIA-ROMAN
PATAPIEVICI

ZBOR ÎN BĂTAIA SĂGETII

ESEU ASUPRA FORMĂRII

HUMANITAS

Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Stănescu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 1995, 2025

ISBN 978-973-50-8766-1
Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Despre ce este vorba?

Nu știu cum și-au păstrat alții integritatea sub comunism, dar eu m-am salvat prin prieteni. De când mă știu am fost înconjurat de ceea ce aș putea numi, cu oarecare pompă, prieteni de idei. Astfel viața mea intelectuală, înainte de 1989, nu a avut nici o legătură cu școala, facultatea sau spațiul public, ci s-a desfășurat exclusiv în cercul meu de prieteni. Erau, pe de o parte, bibliotecile pe care le devoram împreună cu entuziasm. Și mai erau nesfârșitele dezbateri pe care, voluptuoși și îndrăgostiți, le organizam periodic. Totul era spontan și perfect informal. Ne întâlneam, ascultam muzică (care acoperea tot spectrul de la cânturile gregoriene până la Genesis, Sting și Jethro Tull), mâncam, beam și discutam. Dese și delectabile erau vizionările de filme video, care se terminau întotdeauna prin schimburi aprinse de idei. Erau apoi cărțile proaspăt apărute sau xeroxurile de care unul dintre noi făcuse rost și care erau discutate așa zicând cu creionul în mână. Ar fi o greșală să se creadă că aceste discuții erau o fără de capăt trăncăneală veleitară: prin precizia cunoștințelor, finețea inteligenței, autenticitatea interesului cultural și umorul discursului, statura intelectuală a prietenilor mei era remarcabilă și o depășea pe a multor autori consacrați. Pasiunea

noastră comună erau viața ideilor și trupul lor. Lipsiți de expresie publică cum eram (nici unul dintre noi nu publicase cărți și nici nu intenționa să o facă, *în acele condiții*), nerăbdarea care se ostiește de obicei la intelectuali prin publicare – la noi se afla în permanentă excitație avidă. Formam o contracultură nepăsătoare, tăioasă și plină de vitalitate. Anumite urgențe pot părea cititorului de azi stranii, cum ar fi credința noastră în iminenta schimbare a subiectului, prin care înțelegeam saltul imediat, sub ochii noștri, din acumularea culturii în perfecționarea spirituală a întregii ființe. Vedeam în cultură o alchimie, iar filozofia cea mai dificilă (Hegel, de pildă) era înțeleasă de noi ca o inițiere la un model de om mai apropiat de perfecțiunea pe care o doream cu emoție și entuziasm, ca neofiții. Totul avea pentru noi un sens spiritual și inițiativ imediat. Oricare dintre noi s-ar fi simțit jignit de ideea că scopul culturii este publicarea de cărți în vederea bibliografiei. Noi voiam să cunoaștem *totul*, iar cunoașterea ne trebuia pentru a ne transforma lăuntric, pentru a deveni *zei* (în sensul oarecum rațional al anticilor). Trebuie să adaug că modul în care dezbăteam noi cărțile citite era mult mai serios și mai aplicat decât modul în care, la simpozioanele științifice la care am participat, erau discutate articolele susținute în secțiuni. Pentru că eram pasionați, sinceri și intransigenți, scleroza nici unei oboseli nu reușise să ne altereze autenticitatea. Departate de instituții și maeștri, educația noastră s-a făcut prin *cărți* și în *conversație*, în atmosfera exaltată și binecuvântată a *prieteniei îndrăgostite*.

Din 1986, împreună cu Dragoș Marinescu, Dan Waniek și Dima Bicleanu (venit mai târziu), am organizat la mine acasă, în Moșilor, seminarii lunare, cu teme fixate dinainte, care au durat doi ani și jumătate și, din punctul nostru de vedere, au reprezentat apogeul a ceea ce se putea face mai bun și mai profesionist sub comunism, în formula dată. Una din dezbateri a fost dedicată noțiunii de destin. Eu am vorbit despre amfibolia enigmatică, dar *precisă*, a destinului personal. Pe 18 septembrie 1987 am primit de la Dan Waniek (repartizat la Brașov) o carte poștală care conținea următoarea invitație: „Ce-ar fi să încerci a încheia, până la 2 octombrie, o schiță a eseului despre sine, deși *de nobis ipse tacemus*. Poate ar da misterului de care vorbeai un înțeles mai însemnat.” La 2 octombrie trebuia să aibă loc următoarea noastră întâlnire, iar misterul de care amintește acolo Dan era sentimentul meu că tot ce trăiesc argumentează, ca într-un apolog, o fabulă educativă. În exerga îndemnului lui Dan Waniek stăteau, cum se și cuvine, cuvintele pudorii (*de nobis ipsis silemus*), luate din Francis Bacon – *Praefatio* la *De augmentis scientiarum*. Am primit provocarea lui Dan și, în trei luni, am scris cartea de față.

Ea este tipică pentru atmosfera în care parte din generația mea s-a format. Căutarea originalului și sentimentul că trăim printre copii, iminența unei schimbări istorice care va antrena modificarea naturii umane, refuzul spațiului public și disprețul pentru politica oficială, inflația ideii religioase de sens al vieții, rolul eminent acordat culturii – toate acestea admit, probabil, o formulare mai sintetică: ne pusesem în cultură toate speranțele pe care

oamenii societăților normale și le pun, alături de cultură, în religie, economie și politică. Nu mai puțin, *Zbor în bătaia săgeții* este în mod esențial un *răspuns*, parte dintr-un dialog pasionat și îndrăgostit, din care cititorul de azi nu mai are în față decât urma. Am scris această carte pentru că eram pasionat de inteligență, cunoaștere și viață, și pentru că îmi iubeam prietenii. Fără această iubire, câteva din cărțile mele, care nu au fost scrise pentru a fi publicate, nu ar fi fost niciodată scrise. Căci efortul material de a o scrie nu a fost mic. Pe atunci lucram în laboratorul unei fabrici aflate pe centura chimică a Bucureștilor (comuna Cățelu). Programul începea la 6,30 și făceam o oră pe drum, schimbând două mașini infernale. Lucrul la serviciu era absorbant. Mă puteam gândi la ce voi scrie acasă numai în mașină, la întoarcere: în acea oră mângăleam pe foile unei agende planul de lucru al serii. Ajuns acasă, mâncam ceva la repezeală, apoi, cu o cafea alături și țigări la îndemână, mă așezam în fața mașinii de scris și compuneam ca în transă, fără pauze, până în jurul orei zece p.m., când mă prăbușeam, înjunghiat de oboseala zilei. A doua zi la fel și tot așa trei luni.

Nu vreau să spun că am fost nefericit. Cu excepția constrângerilor sociale care decurgeau în mod firesc din statutul meu de sclav salariat, pe care îl împărțeam cu orice alt cetățean, am făcut întotdeauna ce am vrut și ce mi-a fost pe plac. Libertatea mea, în cercul de prieteni pe care i-am avut, a fost deplină și, cu siguranță, aceasta a fost adevărata mea viață, cea despre care voi mărturisi la Judecata de Apoi și pentru care sunt recunoscător tuturor celor care m-au iubit.

Paradoxul formării noastre sub comunism este, văzut retrospectiv, acesta: o mizerabilă constrângere socială, combinată cu o supraveghere polițienească perpetuă și omniprezentă s-au împletit miraculos, în cercuri mici și neinfectate de delatori, cu o libertate personală extraordinară. Sănătatea mea sufletească de azi este în mod esențial datorată aceluia mic cerc de prieteni, dintre care prea puțini sunt pomeniți în paginile acestui eseu. Lor le aduc toate mulțumirile mele. Cât despre carte, le-o dedic ca semn al unui mod de viață care a știut să fie fertil și bogat în ciuda faptului că a fost condamnat să se nască și să trăiască în aerul fetid al catacombei.

Aprilie 1995

Epigraf:

Un om este rănit de o săgeată otrăvită. Cei apropiați, cuprinși de disperare, aduc degrabă un doctor.

Să ne imaginăm însă că cel lovit de săgeată va respinge orice îngrijire, strigând:

„Nu voi lăsa să mi se smulgă din trup această săgeată înainte de a ști cine m-a lovit, dacă e un kṣatriya sau un brahman, care este familia sa, dacă e înalt, scund sau de statură potrivită și din care anume ținut se trage. Nu voi lăsa să mi se scoată această săgeată înainte de a ști cu ce fel de arc s-a tras asupra mea, ce coardă avea arcul, ce fel de pană avea săgeata și din ce material era șlefuit vârful săgeții.“

Adevărat vă spun, un astfel de om ar muri înainte de a cunoaște toate aceste lucruri, care nu i-ar sluji la nimic.

Majjhimanikāya I, 426

Se dedică acest eseu celui care l-a dorit din toată inima și care nu a încetat să creadă, din 1971, când ne-am întâlnit prima oară, că semnul meu întinde un simbol mai vast decât eu însumi: lui DAN WANIEK.

1. Ce este atât de triumfal într-o inițiere? Amintirea dominantă a adolescenței mele este excesul unei lipse: nu dobândeam niciodată ce vroiam. Iar strategia pe care o moștenisem din copilărie era aceasta: când doream cu adevărat ceva, afirmam față de mine însumi contrariul. Exista gândul pe care nu îl formulam și care trăia în cugetul meu viața latentă și acvatică a imaginilor. Și exista gândul pe care îl formulam, minciună din capul locului, construit *per a contrario* față de humusul care îl nutrea și al cărui sens era împlinirea, prin rugăciune vicleană, a unei profeții timide. Excesul la care m-am datat a fost acea lipsă de fermitate a conștiinței dorinței pe care psihologii o numesc timiditate și care e un soi de mefiență a voinței. A nu avea curaj este mai puțin o chestiune morală, cât una de gândire. Curajul fizic este desigur expresia perfecțiunii unei personalități, când este însoțit de conștiință. Nu poți fi înțelept fără curajul de a înfrunta suprimarea fizică. În cazul meu, problema lășității încă nu se punea. Dar faptul brut era acesta: în mine lucrurile nu durau. Într-un caiet din 1974 (17 ani) notam că adevărata natură este un raport existențial. În laudele lui Isis și Osiris, zeița proclama: „Am cucerit destinul și destinul mi se supune.“

Or, raporturile mele cu natura și cu naturalul au fost precare și nesincere. Undeva am citit că, pe măsură ce vârsta îl năruia, Generalul de Gaulle se simțea tot mai apropiat de natură. La fel se întâmplă și cu mine, acum. Neclaritatea gândirii trece în nesiguranța vieții, și ambele eșuează în neizbăvirea a ceea ce mystul numea destin cucerit. Dar îl asumam eu oare? Ceea ce învățam, uitam. Ceea ce iubisem, pierdeam. Când am reușit să părăsesc eu, întâiul, lucrul pe care l-am iubit? Este o victorie și în a fi crud, iar răul pe care îl faci pentru a te întări este un rău de care nu vei fi niciodată chemat să dai seamă. Păcatul stă în ceea ce îți amintești, fără hotar, împotriva oricui, și în desființarea propriei reamintiri, rareori norocoasă. Căci ceea ce nu dobândeam se datora unui defect de credință. Știam să disimulez ceea ce îmi doream pentru a forța destinul. Nu știam însă să păstrez ceea ce uneori stratagemele mele reușeau să obțină. Aș putea acum spune că am mâncat în sunetele tobei, că am băut în zgomotele chimvalei și că am purtat kernosul? Am intrat oare într-adevăr sub baldachin? De fapt, mai mult am citit decât am trăit. Sărbătoarea înseamnă bucurie; dacă nu ai știut să o ai, nu vei putea fi niciodată sărbătorit că ai devenit, dacă vei deveni, zeu nemuritor printre oameni. Bucuria este primul lucru. Al doilea este eternitatea: ceea ce durează din ceea ce a fost întemeiat.

În orice străduință există un scop. Ignori totul și lucrul cel mai uimitor este că întregul nu te ignoră. Ești condus, deși nu știi nimic – și te zbați în întuneric. Imaginea celui care vede soarele la miezul nopții este mai degrabă o convenție sau, poate, adevărul unei vârste mai sus. Deocamdată

se poate doar spune că am putut contempla zeii infernali și că zeilor celești, pentru că nu îi știam, abia dacă le-am trimis reverență. Mergând înapoi, lumina iluminează și vechile tenebre. Cu timpul am devenit un timid exersat. Eu m-am născut între intrarea trestiei și aducerea arborului, care, după șapte zile, era un pin tăiat din pădure. După o zi a sângelui urmează o izbucnire de bucurie, nesănătoasă ca noaptea care a precedat-o, a lamentațiilor funebre și a mutilărilor voluntare. I s-a spus Hilaria, pentru ca în conștiința mea vernaculară acest nume venerabil să aibă atingeri hilare. Martie nu este o lună a liniștii și, probabil, nici a speranței. Cercul zodiei este încheiat de această amfibolie lipsită de claritate. *In hoc signo vinces*, mi-au șoptit ursitoarele. Care semn? Abia deschisese ochii, și umbrele lor s-au destrămat. Această promisiune însă o auzisem. Există un semn pe care trebuie să îl caut și de care atârnă scoaterea la iveală a zeului care așteaptă în mine. Triumfal într-o inițiere este fiecare pas, dacă ai perspectiva finală. Deocamdată viața este un apolog indecis. Îmi amintesc că Nietzsche afirmase despre căutare acest lucru neliniștitor: cine se întoarce la origini găsește originile schimbate...

2. Propriul unei vieți incomplete este că ea nu poate fi privită fără prezumțiozitate ca destin. Mort, termenul biografiei tale s-ar naște. Neajunsul ține întotdeauna de a fi viu. Căci viu înseamnă: condiționat, neizbăvit, bâlbâit, nesigur, ezitant. Privind înapoi, nașterea nu este nicio dată firească. Nu există o vârstă la care să începi. Începutul este perpetuu. În plus, sunt convins că orice secțiune